

ביאורים

חובה על האדם לברר את יסודות האמונה בשכלו ולא לסמוך רק על המסורת המקובלת. יש לכך שתי ראיות מהתורה ומדברי הנביאים;

א. התורה אינה מדריכה לנו לשאול חכמי ישראל בדברים שהשכל מביא אליהם - התורה מצווה אותנו ללכת ולשאול את חכמי ישראל כאשר מתעוררת לנו קושיה בנושאים שונים בתורה. התורה מציינת דווקא נושאים מסוימים והם: בין דם לדם, בין דין לדין ובין נגע לנגע. סוגיות אלו הן הלכות שניתן לבררם רק על ידי מסורת. ההחלטה איזה מראה של נגע מטמא ואיזה אינו מטמא היא דבר שאינו נתון לסברה האנושית אלא למסורת. אנו רואים שהתורה לא אמרה לנו שכאשר מגיעה לפתחנו שאלה בסוגיות היסוד באמונת ישראל ללכת ולשאול את חכמי ישראל מהי המסורת שבידם. מכאן אנו למדים שהתורה רוצה שנברר את שורשי היהדות בשכלנו ולא נסמך רק על המסורת. הדבר כתוב במפורש במצוות אמונת ה' שהתורה מצווה: 'וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלוהים'. ומכאן אנו למדים שציווי זה מלמד על כל יסודות האמונה אותם אנו צריכים לברר בשכלנו ולדעת אותם בידיעה ברורה אשר אמתה על ידי השכל.

ב. פסוקים שלמדים מהם שיש חובה לעיין ולחקור - הנביא אומר לעם ישראל שיש להם ודאות שה' הוא בורא העולם ומלכו. ודאות זו נובעת משתי פעולות: 'ידיעה' ו'שמיעה'. 'ידיעה' זו חקירה שכלית של האדם והגעה לאמת בכוחות עצמו ושכלו. 'שמיעה' זו ידיעת האמת על ידי שהאדם קיבל אותה מאבותיו. הנביא מקדים את הידיעה לשמיעה, ומוכח מדבריו שחובה על האדם שלא להסתפק בשמיעה אלא הוא חייב לדעת שה' הוא האלוהים.

רבנו בחיי מסייג את דבריו ואומר שאין כוונתו שהאדם יגיע לאמונה רק על ידי חקירתו בלבד. כאשר האדם עדיין צעיר ולא הספיק לחקור ולברר, חלילה לו להישאר ללא אמונה, אלא חייב לסמוך על המסורת. המסורת חייבת לעמוד ברקע החקירה השכלית, מהסיבה שהחקירה השכלית מועדת לטעויות ולמסקנות שגויות. המסורת הניצבת איתן בליבו של האדם, מכוונת אותו להגיע לתוצאות הנכונות ולא לנטות מדרך האמת של האמונה בבורא העולם. אנו מגיעים לחקירה השכלית מתוך הכרה ברורה שהיא צריכה לחזק את המסורת ולהעצים את האמונה בקרבנו.

הרחבות

• אז להאמין בתמימות או לחקור?

יתחקר עליו בשכלך ותבונתך ושקול דעתך, עד שיתברר לך האמת וידחה השקר. על חשיבות לימוד הרבדים הפנימיים של התורה וההעמקה בהם - אין חולק (עיין מדרש משלי י, יז). אך לגבי החקירה וההוכחה השכלית-פילוסופית בענייני האמונות (כגון הוכחת מציאות האל, השגחתו וכו') הוכחות שכליות-לוגיות, ככתוב בשער הייחוד, אותה מחייב רבנו בחיי, ניצבים רבים מגדולי ישראל החולקים עליו. לטענתם, רבנו בחיי והרמב"ם חקרו כדי לסתור את טענות הפילוסופים, אך אנחנו חייבים להאמין בתמימות ממספר סיבות (ראה בהקדמת פירוש פתחי לב לשער הייחוד, שמרחיב בהסברים ומקורות לשתי הגישות):

א. העיסוק בחקירה כתחליף ללימוד הגמרא והפוסקים: "לימוד התורה יועיל לעצמו ולאחרים שכמותו, ויועיל לעמי הארץ, כי ימשכם לדרכי התורה והמצוה. ואשר יסיר ליבו מזה, ויתעסק בדברים ההם (חקירות), יסיר מעליו תורה ויראת שמים... ואין להביא ראיה מהרמב"ם ז"ל, כי הוא למד קודם לכן כל התורה כולה בשלמות" [שו"ת הריב"ש מה].

ב. העיסוק בחקירה מועד לטעות ולכפירה: "והנה בשאר דרכי המחקר אין האדם בטוח מן המכשולות והטעות... רבו חללי העוברים בדרך המחקר הפילוסופי" [פת לחם בתחילת שער הבחינה].

ג. העיסוק בחקירה כמתנגד למעלת עם-ישראל: "אודיעך מה פשע ועוון הוא לעיין גם עתה בחקירות, הרי יש לנו בקבלה... כי כל מי אשר בשם ישראל יכונה ומפנה ליבו לחקור בחקירות אשר אין זה טבע האיש הישראלי כי כל מעלתו הוא האמונה, הנה הוא משליך תפארתו... עד שיקנה כל המידות הרעות בקנין כגוי הארצות ויכפור בתורה ומצוות..." [מעין גנים ד].

לעילוי נשמת נחום בן שרה ז"ל

דברים הנלמדים בקבלה ודברים הנלמדים בשכל

וזה יתבאר משני פנים°.

האחד מהם, ממה שאמר הפתוב (דברים יז, ח): "כי יפלא מןך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבת בשעריך, ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך". וכשאתה משתפל° במה שכולל הפסוק הראשון מענייני הדינים, תמצאם דברים שצריכים לפרט אותם, ולחלקם, ולדקדק בהם בדרך הקבלה°, לא בדרך אותות השכל. הלא תראה, שלא הזכיר בכללם ענין מן הענינים אשר ישגו מצד השכל, כי לא אמרו, כשתסתפק בענין היחוד איך הוא, או בשמות הבורא ובמדותיו ובשרש משרשי הדת, פעבודת המקום°, ובטח עליו, והפנע לפניו, ויחד המעשה לשמו, ולברר המעשים הטובים מפגעי ההפסד, וענייני התשובה מן העברות, ולירא ממנו ולא הבה אותו, ולהתבושש מפניו, ולחשב עם הנפש° בעבור שמו°, והדומה לזה ממה שיגיע אליו האדם בדרך השכל וההפירה, שתאמין בהם° על ידי חכמי התורה והסמוך° ותסמוך על דברי קבלתם בלבד, אבל אמר שתשוב אל דעתך ותשמש בשכלך במה שדומה לזה, אחר שתעמד עליו מצד הקבלה, שהיא כוללת כל מצות התורה ושרשיה ופרקיה, ותחקר עליו בשכלך ותבונתך ושקול דעתך, עד שיתברר לך האמת וידחה השקר°, כדכתיב (דברים ז, טז): "וידעת היום והשבת אל לבבך כי יי הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד". וכן אומר בכל מה שנוכל לעמוד על ברורו מדרך השכל, כמו שאמרנו רבותינו זכרונם לברכה (במות ז, א): "כל דבר° שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כלו יצא", מפני שדעת ענין היחוד ענין מן הדברים שיובנו בדרך השכל, ומה שיתחייב בו יתחייב בכלם.

השני, ממה שאמר הפתוב (שעיה מ, כח): "הלוא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם יי בורא קצות הארץ". אומר: "הלוא ידעת" על הידיעה שהיא מצד הראייה°, ואמר: "הלא שמעת" על דרך הקבלה והסמוך. וכן אמר (שעיה מ, כא): הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא תגד מראש לכם, הקדים הידיעה מצד הראייה על הידיעה מצד הקבלה וההגדה. וכן אמר משה רבנו (דברים לב, ו): "הלוי תגמלו זאת עם נבל ולא חכם, זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר שאל אביר° ויגדך זקנך ויאמרו לך". וזה ראייה על מה שזכרנו, כי הקבלה, ואם היא קודמת בטבע°, מפני צרך הלומד אלהי תחלה, אין מן הזריזות שישמך עליה לבדה מי שיוכל לדעת ברורה בדרך הראייה, ומן הדין לעין במה שישג מדרך השכל ולהביא עליו ראיות כמופת° ששקול הדעת עוזרו, למי שיש לו יכלת לעשות כן.

משני פנים - שתי הוכחות. **משתפל** - מתבונן, מלשון שכל. **הקבלה** - מסורת חכמי ישראל. **לא אמר וכו'** - התורה אינה מדריכה את האדם לשאול את הסנהדרין בירורי אמונה כי בנושאים אלו, חובת האדם לבררם בעצמו. **המקום** - ה'. **ולברר המעשים הטובים וכו'** - לזכר את המעשים הטובים מנגיעות וקלקולים, כגון: נתינת צדקה לעני בפני הרבים הגורמת לו להתבייש בכך. **ולחשב עם הנפש** - לערוך חשבון נפש על מעשיו. **בעבור שמו** - לא מחמת יראת העונש אלא מאהבת ה'. **שתאמין בהם וכו'** - לא אמרה תורה שתאמין בהם וכו'. **והסמוך** - המסורת, שכל חכם נסמך על רבו. **כל דבר וכו'** - הפסוק "והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלוהים" בא ללמדנו על כלל מצוות הלב. **הראייה** - הוכחה שכלית. **בינו** - מכאן חובת ההתבוננות השכלית. **שאל אביר** - הסתמכות על המסורת. **ואם היא** - למרות. **קודמת בטבע** - קודמת בסדר הלימוד הטבעי. שמתחילה מתבססת ידיעת האדם על המסורת שהנחילו לו הוריו ומוריו ולאחר מכן הוא מוסיף לברר זאת בשכלו. **במופת** - בהוכחה שכלית ברורה.